

до з'ясування наміри Болгарії та Румунії, почасти з військових, зважаючи на нашу невдачу». За словами російського військового агента, М. Пашич «неодноразово висловлювався, що наступ сербів буде своєчасним і безпечним, коли російська армія з Карпат спуститься в угорську долину» [5, с.178-182].

Якщо між Росією і Францією, незважаючи на відсутність загального плану війни, все ж існувала деяка попередня угода з питання про первинні військові дії, то по відношенню до Сербії не було зроблено і цього мінімального кроку до встановлення єдності дій. Ю. Писарев справедливо пояснює неучасть сербських збройних сил у спільних з союзниками військових діях політичними причинами. Уряд, на його думку, хотів зберегти армію, яка могла б зіграти «вирішальну роль на заключному етапі війни, коли практично б постало питання про приєднання до Сербського королівства югославянських територій Австро-Угорщини» [5, с.187-191].

Сербія успішно протистояла австро-угорській армії навіть незважаючи на спалахнувшу в грудні 1914 року серед солдатів і цивільного населення епідемію тифу, від якої померло, за різними оцінками, від 150 до 200 тис. чол., Тобто приблизно близько 40 % від загальних військових втрат Сербії, які можна оцінювати до 700 тис. чоловік [5, с.220-209].

Г. Трубецької вказував, що медична та санітарна частина були дуже погано поставлені у сербів. У Белградському університеті не було медичного факультету». До початку війни у всій Сербії, за даними російського посланника, налічувалося всього 540 докторів. Він і його дружина, яка сформувала на російські пожертвування спеціальний санітарний загін, надали велику допомогу сербській армії в боротьбі з епідемією. У січні 1915 року в Ніші був відкритий російський госпіталь. Незважаючи на вжиті заходи, тільки в Ніші, за даними Г. Трубецької, за перші чотири місяці 1915 року померло 35 тис. чол. Причому «з них більше третини припадає на полонених», які за словами дипломата, користувалися повною свободою. «З заражених приміщень вони виходили і гуляли по всьому місту. Іноді вони брали хліб у хворих або від померлих і продавали його в місті». Не дивно, що епідемія, незважаючи на всі зусилля російських лікарів, продовжувала поширюватися. [2, с.123-125].

Восени 1915 року країну спіткала військова катастрофа. У результаті спільного німецько-австрійського наступу під загальним командуванням фельдмаршала А. фон Макензена, розпочатого у вересні 1915 року, сербська армія була розгромлена, а територія країни окупована [3, с.200-202].

Однією з особливостей російсько-сербських відносин у період першої світової війни було те, що Росія ухилялася від укладання з Сербією офіційного визнання Сербії в якості свого військового союзника. Така позиція пояснюється тим, що Росія не горіла бажанням виступати гарантом у вирішенні сербських територіальних питань. Проте, неофіційно Росія підтримувала територіальні претензії Сербії, так Микола II у приватній розмові говорив про те, що Боснія і Герцеговина, Далмація і Північна Албанія повинні бути приєднані до Сербії. У російській пресі так само широко обговорювалися можливі варіанти реорганізації габсбурзької імперії, виражала впевненість у вирішальній ролі Сербії в об'єднувачому процесі. Проте офіційні кола Росії досить скептично дивилися на ідеї південнослов'янського об'єднання. Так, Петроград ніяк не відреагував на прийняття Нішської декларації 7 грудня 1914 року в якій проголошувалося, що Сербія буде воювати за звільнення «ще не звільнених югославянських територій Австро-Угорщини».

На зустрічі з М. Пашичем в 1916 року Микола II знову висловився про підтримку Сербії на міжнародній арені, однак, досить прохолодно були зустрінуті в Петербурзі ідеї про поглинання Сербією Албанії та включення до складу королівства Хорватії. [7, с.82-85].

Водночас сербсько-російська військова взаємодія продовжувало здійснюватися в традиційному ключі. Вже на першому етапі війни в боях на боці Сербії взяли участь 3500 російських добровольців. За час війни Росія надала Сербії кредити на суму понад 100 млн. рублів золотом. Водночас, враховуючи важке становище Сербії у війні сербському прем'єр-міністру М. Пашичу під час його візиту до Росії в 1916 році були передані чималі кошти, зібрані різними громадськими організаціями. Так, Петроградський міський комітет допомоги Сербії дав 70 тисяч рублів, московська міська дума - 100 тисяч рублів, московський слов'янський комітет і московська земська управа - 50 тисяч, київська та одеська міські влади 55 тисяч рублів. Таким чином, в роки першої світової війни Росія і Сербія перебували в тісній політичній і дипломатичній співпраці. У той же час в умовах першої світової війни Сербія всляго очікувала від Росії підтримку у вирішенні сербського питання, в той час як Росія утримувалася від будь-яких обіцянок щодо цього.

Отже за часів першого етапу першої світової війни воєнне співробітництво між Росією і Сербією було досить широким і мало велике значення для обох країн. Ще перед початком Першої світової війни союз Росії і Сербії мав яскраво виражений характер, що давало Сербії надію на допомогу зі сторони Росії в разі конфлікту з Австро-Угорщиною. Після Балканських воєн стан армії Сербії був дуже плачевним і не викликав ніяких ілюзій як у командування сербської так і російської армії. Тому було прийнято рішення на самому високому рівні про те що буде надана допомога в матеріальному і воєнному забезпеченні. Також були узгоджені деякі положення так званого союзу між Сербією та Росією. В них зазначалося що в разі агресії проти Сербії зі сторони будь якої держави Четвертного союзу Росія вступить у цей конфлікт на стороні Сербії і буде допомагати у військовій, економічній та дипломатичній сфері. Сербія в свою чергу мала визнати покровительство Російської імперії. Так завдяки Російській допомозі Сербська армія змогла вистояти у 1914 році і не допустити захоплення своєї країни. І на протязі усього першого етапу війни Росія була заступницею Сербії перед країнами Антанти. І після того як Сербію спіткала воєнна катастрофа 1915 року Росія не перестала підтримувати Сербію а навпаки навіть збільшила допомогу у всіх можливих сферах. Можна зробити висновок що Російсько-Сербські воєнні відносини на першому етапі Першої світової війни були продуктивними і досить дружніми. І на мою думку вони мали великий вплив не тільки на подальшу історію зв'язків цих народів але й на історію Першої світової і подальших між воєних років.

Джерела та література

1. Писарев Ю. Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны./ Ю. Писарев. — М.: Наука, 1985. — 286 с.
2. Писарев Ю. Образование Югославского государства. Освободительная борьба югославянских народов Австро-Венгрии. Крушение монархии Габсбургов./ Ю. Писарев. — М.: Наука, 1975. — 325 с.
3. Писарев Ю. Тайны первой мировой войны. Россия и Сербия в 1914—1915 гг. /Ю. Писарев. — М.: Наука, 1990. — 218 с.
4. Трубецкой Н. Российская дипломатия 1914—1917 гг. и война на Балканах./ Н.Трубецкой.- Монреаль.: 1983.- 157 с.
5. Корсун Н. Балканский фронт мировой войны 1914—1918 гг./ Н.Корсун.-М.: Воениздат НКО СССР, 1939.-258 с.
6. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. — М.: Издательство «Весь Мир», 2009 — 448 с.
7. Задохин А. Пороховой погреб Европы./А.Задохин,- М.: Вече, 2000. — 416 с.
8. Данилов Ю. Россия в мировой войне 1914—1915 гг. / Ю. Данилов.-Б.:Самиздат, 1924,- с. 158.

УДК 94:005(470+571) «1918»

М. Глібичук

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО АПАРАТУ НА БІЛОМУ ПІВДНІ У 1918 Р.

У статті автор спробував показати процес формування управлінського апарату на території Білому Півдні впродовж 1918 р. Акцентується увага на проблемах, з якими зіткнулися лідери Білого руху під час створення вертикалі влади. Також автор багато приділяє місця причинам утворення Особливої наради, її структури, функціям.

Ключові слова: Громадянська війна в Росії, Білий рух, більшовики, Особлива нарада, А. Денікін.

The author tries to show the process of formation of the administrative organization on the White South during 1918. Attention is focused on the problems faced by the leaders of the White movement during the creation of the power vertical. The author also devotes a lot of space causes the formation of the Special Meeting, its structure, functions.

Keys words: *Civil war in Russia, the White movement, the bolsheviks, a Special meeting, A. Denikin.*

Громадянська війна (1917-1922 рр.) посідає особливе місце в історії Росії. Адже цей військово-політичний конфлікт став стрижневим явищем, яке визначило шляхи розвитку російської держави на декілька десятиліть. І хоча від цієї історичної події нас відділяє майже століття, однак інтерес до неї з боку науковців та широких кіл громадськості постійно зростає.

Слід відзначити, що складна, суперечлива і доволі неоднозначна проблема дослідження історії Білого руху в роки Громадянської війни, за наявності широкої історіографічної бази, на сьогоднішній день залишається перспективною в сенсі концептуальних аналітичних досліджень.

Актуальною темою вивчення для істориків залишається історія Білого руху Півдня Росії, зокрема державно-політична модель, яка існувала на території Білого Півдня впродовж 1918-1920 рр. Тому метою цієї наукової розвідки є висвітлення процесу формування управлінського апарату у 1918 р.

Витоки Білого руху сягають виступу генерала Л. Г. Корнілова в серпні 1917 р., спрямованого на врятування зруйнованої революцією державності. Жовтневі події у Петрограді надали цьому процесові виразного антибільшовицького характеру, і рух став найбільш активною та послідовною силою, що протистояла більшовизму у 1917-1920 рр. [12, с. 417].

Початок Білому руху Півдня Росії поклали військові формування, створені з листопада 1917 р. у м. Новочеркаську генералом М. В. Алексеевим. Об'єднані у так звану «Алексеевську організацію», вони 9 січня 1918 р. отримали офіційне найменування Добровольчої армії. Очолив усі війська, установи та заклади «Алексеевської організації» генерал Л. Корнілов. Цивільна влада та управління фінансами належали до компетенції М. Алексеева [9, с. 11].

Тоді ж була створена спеціальна Народа, яка мала займатися господарським життям армії, відносинами з представниками іноземних держав та створеними на території Дона та Кубані місцевими урядами, зв'язками з російською громадськістю, підготовкою апарату управління у міру просування вперед білих військ тощо. На початку до складу цієї установи належали тільки представники партії кадетів: М. М. Федоров, П. Б. Струве, П. М. Мілюков [3, с. 193].

Однією з перших проблем, яка виникла при обговоренні питань щодо організації та керівництва Добровольчою армією, стало непримириме суперництво між Корніловим та Алексеевим. Один з лідерів Білого руху Півдня Росії генерал О. С. Лукомський пізніше, у листі до генерала Денікіна весною 1920 р. описав драматичну картину їх взаємин. За його словами, Алексеев прагнув грати першу роль і Корнілова не міг терпіти. Корнілов ненавидів Алексеева, вважаючи його лицемірною та ненадійною людиною. Він не міг пробачити йому участі у ліквідації «корніловського путчу» у серпні 1917 р. і того, що він особисто заарештував Корнілова за наказом Голови Тимчасового уряду О. Ф. Керенського [11, с. 127].

У зв'язку із загостренням ситуації частини Добровольчої армії наприкінці січня 1918 р. були переведені до м. Ростова-на-Дону. Звідси, під постійною загрозою нападу більшовицьких військ, добровольці відступили за р. Дон, де була проведена реорганізація армії. Однак становище продовжувало погіршуватись і 22 лютого 1918 р. Добровольча армія виступила у Першій Кубанській («Крижаній») похід, метою якого було очищення території Кубанської області від радянських військ [8, с. 261]. Кубанський напрям було обрано тому, що 17 березня 1918 р. у станиці Новодмитрієвській представниками командування Добровольчої армії та репрезентами уряду, армії і Законодавчої Ради Кубані було підписано протокол, за умовами якого кубанські загони переходили у оперативне підпорядкування Л. Корнілову. Ця угода стала початком процесу організаційного становлення південного центру антибільшовицької боротьби. Відзначимо, що остаточно склад його учасників визначився 22 травня 1918 р., коли між урядами Донської та Кубанської області було укладено угоду про всебічну фінансову та військову допомогу у боротьбі проти більшовизму [10, с. 153].

На початку квітня 1918 р. об'єднані сили добровольців та кубанців здійснили спробу заволодіти столицею Кубані – м. Катеринодаром. Однак 13 квітня, під час штурму міста, загинув Л. Корнілов. Командування перейняв генерал-лейтенант А. І. Денікін, який очолив відступ частин Добровольчої армії та кубанців в межі Донської області, де в районі станиць Мечетинської та Єгорлицької завершився Перший Кубанський похід [8, с. 261].

У липні 1918 р. почався Другий Кубанський похід Добровольчої армії, план якого готувався з середини травня. Головну мету цього наступу командування вбачало у звільненні від більшовиків усього Північного Кавказу з метою забезпечити свій тил для майбутнього розгортання сил та «походу на Москву». Чималий розрахунок робився військовим керівництвом на можливе поповнення новими добровольцями на Кубані [2, с. 153].

Тільки наприкінці літа 1918 р. після кровопролитних боїв Добровольча армія заволоділа столицею Кубанського війська Катеринодаром, а в кінці осені взяла під свій контроль більшу частину Північного Кавказу, Ставропольську та Чорноморську губернії. З цими успіхами, які дісталися білим надто великою ціною, на політичній карті колишньої Російської імперії нарешті з'явилося білогвардійське державне утворення, яке володіло власною територією та отримало можливість формувати свій управлінський апарат, здійснювати власну зовнішню та внутрішню політику, не зважаючи на уряди Дону та Кубані [2, с. 154].

Цікаву характеристику Добровольчої армії в першій половині 1918 р. залишив український політичний діяч П. Сулятинський, який є автором мемуарів про революційні події на Кубані в цей період. Він писав: «В цей час Добровольча армія була не державним організмом, а військово-політичною організацією. У першу чергу вона звертала увагу на питання військового-характеру – відродження російської армії та відбудова протинімецького фронту. Питаннями цивільного керування майже не цікавилася тому, що з одного боку, були у гостях на Дону та Кубані, де був власний незалежний від них апарат влади, а з другого – що прийде слушний час і можна буде змусити органи цивільної влади працювати на себе» [10, с. 146]. Саме захоплення великих просторів восени 1918 р., які тепер контролювалися білими поставило на порядок денний питання щодо створення апарату цивільного управління.

Спочатку управлінські функції на місцях належали командуванню Добровольчої армії. Усіма цивільними справами на підконтрольних територіях керували призначені Денікіним військові губернатори. «Військові губернатори підпорядковувалися командувачу армії і були відповідальними тільки перед ним. Таке спрощене «воєнно-похідне» управління, ґрунтувалося на «Положенні про польове управління військ», відволікало мене від ведення військових дій та викликало на місцях надмірну ініціативу, яка межувала з свавіллям» - згадував генерал Денікін [3, с. 702]. Також Головнокомандувач Добровольчої армії акцентував увагу на тому, що ця система управління почала викликати нарікання не лише з боку місцевого населення, але й від представників офіцераства. У своїх спогадах він зазначав: «Військове губернаторство почало обростати махровим кольором старого чиновництва. Обростали і елементами авантюристичними, які виростили в умовах революції та громадянської війни. Військові губернатори губилися на фоні лихоліття та гнітючого безлюддя» [3, с. 704]. Відомий політичний діяч, представник партії кадетів М. І. Астров так згадував цей період: «Безправність, свавілля, панування воєнщини скрізь і всюди» [1, с. 55]. Скажімо, на скаргу міського голови про реквізиції на окраїнах Ставрополя, військовий губернатор П. В. Глазенап відповідав: «А я вважаю це справедливим. Раніше вони грабували, тепер нехай їх грабують» [5, с. 127].

Разом з цим, виникла низка важливих питань, від правильного вирішення яких багато чого залежало. Помилки у принциповому розв'язанні проблем цивільного управління, особливо пов'язаних з приватною власністю, та встановленням самоуправління (міського і земського), які пов'язані з виборчим законодавством, загрожували дуже серйозними наслідками [6, с. 491].

Це спонукало Головнокомандувача Добровольчої армії шукати виходу з такої ситуації. Тому Денікіним було прийняте рішення, що усіма справами, які стосуються налагодження роботи цивільної адміністрації у центрі та на місцях має займатись генерал Лукомський. Оцінивши усю складність цього питання, він звертається до Денікіна з пропозицією створити спеціальну нараду при генералі Алексєєві, яка б займалася цивільними справами. Вона мала складатись з окремих відділів, які б відповідали за стан справ у своїх царинах. Генерал Денікін погодився з такою ідеєю. Лукомський згадував: «Вирішити ці питання примітивним шляхом та з людьми, які в цьому не розуміються, було неможливо» [6, с. 491].

До того часу при Алексєєві не існувало жодної вертикалі цивільного управління, а в його розпорядженні перебувало тільки чотири ад'ютанти, які записували усі накази. Генерал прекрасно усвідомлював, що зі звільненням територій від більшовицької влади, потрібно вирішувати соціальні та економічні проблеми як регіону, так і населення, що там проживає.

Особлива нарада була створена у серпні 1918 року в Катеринодарі генералом Алексєєвим як «вищий орган цивільного управління» на просторах, які контролює Добровольча армія. Рішенням від 18 серпня 1918 р. він затвердив «Положення про Особливу нараду» при Верховному керівнику Добровольчої армії [4, с. 6].

Ініціатива створення Особливої наради належала відомому політику та публіцисту, що дотримувався правих поглядів В. В. Шульгину, який влітку 1918 р. при зустрічі з Алексєєвим чи не першим висунув ідею про необхідність формування спеціальної владної структури, яка б займалася вирішенням усіх поточних питань. Назва цієї установи була пов'язана зі спогадами про Особливу нараду з питань оборони, що діяла в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.), членом якої разом з Шульгином був М. М. Львов, який також перебував при Добровольчій армії. Він якраз підготував проект «Положення про Особливу нараду» при Верховному керівнику Добровольчої армії. Шульгін ще раз повернувся до цього задуму в серпні, коли військове командування білих перебравлося до Катеринодара та прийняло на себе управління частинами територій Ставропольської та Черноморської губерній, що були звільнені від більшовиків. Новий, більш детальніший проект Шульгіна було перероблено за участі генерала Драгомирова та остаточно затверджено генералом Алексєєвим 18 серпня 1918 року.

Рішення про створення Особливої наради вважалось таємним через складну політичну ситуацію і було надруковано тільки в обмеженій кількості екземплярів. Перше засідання відбулося тільки 28 вересня, коли Положення про цю установу вже суттєво застаріло та не відповідало тогочасним реаліям. Головою Особливої став помічник Головнокомандувача Денікіна з політичних питань генерал А. М. Драгомиров [4, с. 6].

У документі, в підготовці якого брав участь В. Шульгін, чітко визначалися питання, які буде вирішувати цей владний інститут: 1) розгляд усіх проблем, які пов'язані з відновленням органів державного управління на звільнених від більшовиків територіях; 2) обговорення та підготовка тимчасових законів з різних сфер життя держави; 3) встановлення відносин з усіма областями колишньої Російської імперії для з'ясування дійсного стану справ та зв'язку з їх урядами, політичними партіями для спільної роботи щодо відновлення великодержавної Росії; 4) налагодження відносин з представниками держав Антанти, колишніми союзниками та підготовка плану спільних дій в боротьбі проти коаліції Центральних держав; 5) виявлення місця перебування та встановлення тісних контактів з відомими діячами з усіх царин державного управління, а також з найбільш знаними представниками громадськості та земського самоуправління, торгівлі, промисловості і фінансів для залучення їх в потрібну хвилину до розбудови держави; 6) залучення осіб, які вказані у пункті §5, до вирішення усіх поточних питань [3, с. 708].

За «Положенням» від 18 серпня 1918 р. Особлива нарада повинна складалась з наступних відділів: - державного будівництва; - внутрішніх справ; - дипломатично-агітаційний; - фінансового; - торгівлі та промисловості; - продовольства та постачання; - землеробства; - шляхів сполучення; - юстиції; - народної освіти; - контролю. На чолі кожного з них повинен був стояти керівник відділу та два його помічника. Керівник мав право особистої доповіді перед Верховним керівником та командуючим Добровольчої армії. Також користувався правом законодавчої ініціативи у царині свого відомства. Складені законопроекти зі згоди голови Особливої наради виносились на розгляд.

Головою Особливої наради був Верховний керівник Добровольчої армії генерал від інфантерії Алексєєв. Його заступниками були: першим – командуючий армією генерал-лейтенант Денікін, другим – помічник Верховного керівника генерал від кавалерії Драгомировим, третім – помічник командуючого армією генерал-лейтенант Лукомський.

Постійними членами цього органу були: командуючий армією генерал-лейтенант Денікін, помічник Верховного керівника генерал Драгомиров, помічник командуючого армією генерал Лукомський, начальник штабу армії генерал-майор Романовський та усі начальники відділів Особливої наради. Окрім постійних членів з дозволу голови Особливої наради запрошувалися провідні спеціалісти з тих питань, які мали обговорюватись [4, с. 9].

Засідання цього владного інституту поділялися на «великі» та «малі». «Великі» засідання Особливої наради призначалися для «вирішення найбільш важливих питань загальнодержавного значення та для розгляду складних законопроектів, які стосувалися компетенції декількох відділів». Головував на них генерал Алексєєв. «Малі» засідання були призначені для «розв'язання нагальних проблем, які були пов'язані зі встановленням цивільної адміністрації на місцевості, яка контролюється Добровольчою армією» [4, с. 9-10].

Таким чином, вказаний вищий документ передбачав створення дорадчого органу влади при Верховному керівнику Добровольчої армії, який би готував важливі законодавчі акти, що стосувалися як загальнодержавних проблем, так і місцевих. Поділ на «великі» та «малі» засідання Особливої наради фактично відображав дуалізм влади у таборі білих між Алексєєвим та Денікіним, який виник після смерті генерала Корнілова весною 1918 року.

Також важливим є те, що саме зі створенням Особливої наради при генералі Алексєєві ми можемо стверджувати про початок формування вищого управлінського апарату на теренах, що контролювалися військовими частинами білих.

Як влучно підмітив американський науковець Мартін Малія, що визначальним роком російської революції є 1918, а не 1917 рік, коли більшовики захопили владу чи 1919, під час якого радянській владі вдалося відбити наступ білогвардійських військ на усіх фронтах. Адже саме 1918 р. був найбільш продуктивним з точки зору формування як більшовицького, так і білих режимів на території колишньої Російської імперії, які були головними противниками у військово-політичному конфлікті на теренах колишньої Російської імперії [7, с. 110].

Повертаючись до питання створення Особливої наради, то слід зауважити, що на практиці недоліки «Положення 18 серпня», яке було підготовлене поспіхом та позбавлене юридичної визначеності, позначились дуже швидко. Тому вже у листопаді 1918 р. було піднято питання про підготовку нового положення, яке б враховувало усі вади попереднього документу. Цією роботою повинна займатись спеціальна комісія під керівництвом начальника Відділу юстиції. Комісія виконала це доручення у січні 1919 року [4, с. 10].

Разом з цим, 26 січня 1918 р. генерал Денікін згідно домовленостей з отаманом Війська Донського та Кубанською радою вступив в командування усіма збройними силами, що діяли на території Півдня Росії, що викликало перейменування усіх установ, які існували при Головнокомандувачі. Відповідно, була підготовлена нова редакція проекту «Положення про Особливу нараду при Головнокомандувачі Збройних Сил Півдня Росії». Вона була розглянута на засіданні Особливої наради 25 січня 1919 р. та затверджена генералом Денікіним 2 лютого цього ж року [4, с. 10].

Таким чином, успішне завершення бойових операцій у 1918 році дозволило керівництву Білого руху Півдня Росії знищити військові формування більшовиків і заволодіти величезними територіями, на яких почав активно формуватися управлінський апарат білої влади. Створення Особливої наради у серпні 1918 р. як органу, яка перебуває на верховці владної структури білогвардійського режиму було ще одним свідченням, що біла армія на Півдні Росії є не тільки певною військовою потугою, але й починає набувати рис окремого державного утворення.

Джерела та література

1. Астров Н. И. Архив Дома Русского Зарубежья им. А. Солженицына, г. Москва, ф. 53., оп. 1., дело 17. 120 л.
2. Гагкуев Р. Г. Белое движение на Юге России. Военное строительство, источники комплектования, социальный состав. 1917-1920 гг. / Р. Г. Гагкуев. – М.: Содружество «Посев», 2012. – 704 с.
3. Деникин А. И. Очерки русской смуты. В 3-х кн. Кн. 2, Т. 2-3. / А. И. Деникин. – М.: Айрис-пресс, 2013. – 736 с.
4. Журнал Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными Силами на Юге России А. И. Деникине. Сентябрь 1918-го – декабрь 1919 года. – М.: РОССПЕЭН, 2008. – 1003 с.
5. Краснов В. М. Из воспоминаний о 1917-1920 гг. // Архив русской революции. Т. 11. / В. М. Краснов. – Берлин, 1923. – С. 106-168.
6. Лукомский А. С. Очерки из моей жизни. Воспоминания. / А. С. Лукомский. – М.: Айрис-пресс, 2012. – 752 с.
7. Malia M. The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991 / M. Malia. – New York: The Free Press, 1994. – 592 p.
8. Путеводитель по фондам белой армии (РГВА) / Сост. Н. Д. Егоров, Н. В. Пульченко, Л. М. Чицова. – М.: Русское библиографическое общество, издательская фирма «Восточная литература РАН», 1998. – 526 с.
9. Рутыч Н. Н. Библиографический справочник высших чиновников Добровольческой армии и ВСЮР (Материалы к истории Белого движения) / Н. Н. Рутыч. – М.: «Regnum» - «Российский архив», 1997. – 296 с.
10. Сулятинский П. Нариси з історії революції на Кубані (III. 1917 – VI. 1918). Т. 1. / П. Сулятинський П. – Прага, 1925. – 196 с.
11. Трукан Г. Антибольшевистские правительства России / Г. Трукан. – М.: Ин-т. рос. истории РАН, 2000. – 258 с.
12. Формування Білого руху та гетьманська українська держава // Нариси історії Української революції 1917-1921 рр. У 2-х кн. Кн. 2. – К.: Наукова думка, 2012. – С. 417-429.

УДК 94(476+474.5)“1920-1922”

С. Боголейша

БЕЛОРУССКИЙ ВОПРОС В СРЕДНЕЙ ЛИТВЕ 1920-1922 гг.

В статті розглядається боротьба Польщі і Литви за землі Віленщини та Гродненщини. Захоплення цих територій польськими військами генерала Люциана Желиговського та створення на цих землях маріонеткової держави – Середньої Литви (Litwa Srodkowa) зі столицею у Вільно. «Середня Литва» існувала в 1920-1922 рр. та залишила болючий слід в національній історії польського та литовського народів.

Ключові слова: Віленщина, Гродненщина, «Середня Литва», маріонеткова держава, національно-визвольна боротьба.

Grodno region. Capture these territories by Polish troops of General Lyutsyana Zhelyhovskoho and creation on these lands puppet state - Middle Lithuania (Litwa Srodkowa) with its capital in Vilnius. «Central Lithuania» existed in 1920-1922 years., And left a painful mark in the national history of Polish and Lithuanian peoples.

Key words: Vilnius, Grodno region, «Central Lithuania», puppet state, national liberation struggle.

Польша и Литва, возродившие свою государственную независимость в 1918 г, вели острые споры за земли Виленщины и Гродненщины. Кульминация их достигла в октябре 1920 г., когда польские войска под командованием генерала Люциана Желиговским заняли Вильно и соседние территории и создали на тех землях марионеточной государство - Средняя Литва (Litwa Srodkowa) со столицей в Вильно, которая существовала в 1920-1922 гг. "Средняя Литва" оставила болезненный след в национальной истории польского и литовского народов. В ее истории значительную роль сыграли и белорусы.

Правящие круги Польши и особенно Ю. Пилсудский были недовольны Сувальковским соглашением, заключенным 7 октября 1920 года по которому Вильно и Виленский край оставались за Литвой. Поляки были, одержим идеями возрождения Польши в границах 1772 года. Чтобы вернуть под свой контроль Виленщину, они начали подготовку "к бунту" дивизии Л. Желиговского, которая была специально сформирована в основном из солдат и офицеров, родившихся в Виленском крае. Ей поручалось занять те земли. Захват должен был формально напоминать "бунт" литовско-белорусского дивизии, которая "решила" освободить Виленщину от литовской оккупации. Еще 29 сентября 1920 года Ю. Пилсудский позвал к себе в штаб-квартиру генерала Л. Желиговского. Во время разговора он сказал: "Если сейчас мы не обречем Вильно, история нам не простит ... Сделать это может только само население - ее сыновья из Литовско-белорусского дивизии. Нужно, чтобы кто-то взял на себя это дело ". Таким образом, Ю. Пилсудский предложил генералу возглавить войска, которые вступят в Вильно. Желиговский согласился с предложением и начал подготовку к "бунту" [14, с. 39].

8 октября военная группа "Бенякони" во главе с Л. Желиговским вышла из подчинения польскому верховному командованию и начала двигаться на Вильно "вырвать Виленщину из-под господства Ковенского Литовского правительства, которому этот край был сдан большевиками против воли население Виленщины и Гродненщины". 9 октября Вильно было захвачено [1, с. 910]. Литовцы предпочли не охранять город и увели свои войска в сторону Ковно. На занятой территории образовывалась формально независимая от Польши так называемая Средняя Литва (Litwa Srodkowa) со столицей в Вильно.

Вооруженный захват Вильно польским войском не был никаким "бунтом Желиговским". Это была хорошо спланированная в польских верхах акция. Правительство Польши, чтобы снять с себя ответственность, заявило, что Л. Желиговский действовал "самовольно", хотя 24 августа 1923 года Ю. Пилсудский, выступая в Вильно, сказал, что "пришла очередь генерала Л. Желиговским, действовавшего под моим непосредственным руководством и выполнявшего мои поручения ... [4, с. 468].

Занятие Желиговским Вильно имело значительный международный резонанс. Первоначально страны Антанты рассматривали "мятеж" как польскую акцию. Уже 12 октября 1920 г. Англия и Франция обратились к Польше с нотой, в которой подчеркнули, что оккупация Вильно не соотносится с основными принципами Лиги Наций. Однако это совместное выступление обоих государств не свидетельствовало о единстве взглядов на Виленский вопрос. В свою очередь, польское правительство подчеркивало, что оно не имеет отношения к действиям Л. Желиговским. "Генерал Л. Желиговский действовал вопреки нашим приказам, он вышел из подчинения, и является мятежником", - утверждало польское правительство [6, с. 116]. В конце концов, оно сумело убедить в этом деятелей Антанты. Литовское правительство не могло смириться с утратой Вильно, поэтому литовское войско несколько раз пыталось начать наступление и вернуть утраченные территории. Но военно-контрольная комиссия Лиги Наций под руководством французского полковника Шардиньи требовала прекратить военные действия [12, с. 83]. В результате вмешательства Контрольной комиссии Лиги Наций 29 ноября между представителями польского и литовского правительств было заключено перемирие и установлена демаркационная линия.

12 октября Л. Желиговский издал ряд декретов, которые регулировали жизнь на захваченных его войсками территориях. Согласно первому декрету главнокомандующего войсками Средней Литвы, провозглашалось создание независимого и якобы суверенного государства Средняя Литва. За границу нового государства принималась линия, определенная советско-литовским договором от 12 июля 1920 и литовско-польской демаркационной линией от 1 июня 1920 Территория Средней Литвы охватывала около 10 тыс. кв. км и насчитывала 530 тыс. жителей, 40% из которых составляли белорусы [5, с. 484].

После создания Средней Литвы Желиговский обратился к польскому руководству с просьбой признать ее независимость. Также он предложил правительству Литвы в Ковно и представителям белорусских организаций направить своих людей в Вильно для